

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ
وَصَلَّى اللَّهُ عَلَى مُحَمَّدٍ وَآلِهِ الطَّاهِرِينَ

شاخصی برای عدالت

نویسندگان:

سید احسان خاندوزی

(عضو هیئت علمی دانشکده اقتصاد دانشگاه علامه طباطبائی)

علی مصطفوی ثانی

(پژوهشگر هسته عدالت پژوهی مرکز رشد دانشگاه امام صادق (ع))

حسین سرآبادانی تفرشی

(پژوهشگر هسته عدالت پژوهی مرکز رشد دانشگاه امام صادق (ع))

«اثری مشترک به همت هسته عدالت پژوهی مرکز رشد دانشگاه امام صادق (ع)»

و مرکز پژوهش های مجلس شورای اسلامی»

انشارات
دانشگاه امام صادق علیه السلام

عنوان: شاخصی برای عدالت

تألیف: دکتر سید احسان خاندوزی، علی مصطفوی ثانی و حسین سرآبادانی تفرشی
به اهتمام: هسته عدالت پژوهی مرکز رشد دانشگاه امام صادق علیه السلام و مرکز پژوهش‌های مجلس شورای اسلامی

ناشر: دانشگاه امام صادق علیه السلام

صفحه‌آرا و ویراستار ادبی: رضا عبداللهی

طراح جلد: سامان قاموس

ناظر نسخه‌پردازی و چاپ: رضا دیبا

چاپ و صحافی: چاپ سپیدان

چاپ اول (نوبت دوم): ۱۳۹۸

قیمت: ۷۲۰/۰۰۰ ریال

شمارگان: ۱۰۰۰ نسخه

شابک: ۹۷۸-۶۰۰-۲۱۴-۷۵۳-۰

فروشگاه مرکزی: تهران: خیابان انقلاب، بین خیابان فخررازی و خیابان دانشگاه، مجتمع پارسا، همکف، واحد ۳ و ۲
تلفن: ۰۳۶۶۹۵۴۶۰۳ - تلفن مرکز بخش: ۰۹۱۰۶۰۶۷۴۱۱
فروشگاه کتاب صادق: تهران: بزرگراه شهید چمران، پل مدیریت، ضلع شمالی دانشگاه
صندوق پستی ۱۵۹-۱۴۶۵۵ • کد پستی: ۰۱۴۶۵۹۴۳۶۸۱ • تلفکس: ۸۸۳۷۰۱۴۲
فروشگاه اینترنتی: E-mail: pub@isu.ac.ir • www.press.isu.ac.ir

سرشناسه: خاندوزی، سیداحسان، ۱۳۵۹-
عنوان و نام پدیدآور: شاخصی برای عدالت/تألیف سید احسان خاندوزی، علی مصطفوی ثانی و حسین سرآبادانی تفرشی.
مشخصات نشر: تهران: دانشگاه امام صادق (علیه السلام)، ۱۳۹۸.
مشخصات ظاهری: ۳۱۸ ص.
شابک: ۹۷۸-۶۰۰-۲۱۴-۷۵۳-۰
موضوع: عدالت اجتماعی -- ایران -- تاریخ -- ۱۳۵۷-
موضوع: عدالت اجتماعی -- ایران
موضوع: عدالت اجتماعی
موضوع: رشد اقتصادی -- ایران
موضوع: رشد اقتصادی
شناسه افزوده: مصطفوی ثانی، علی، ۱۳۶۶-
شناسه افزوده: سرآبادانی تفرشی، حسین، ۱۳۶۸-
شناسه افزوده: دانشگاه امام صادق (ع)، مرکز رشد. هسته عدالت‌پژوهی
شناسه افزوده: مجلس شورای اسلامی، مرکز پژوهش‌ها
رده‌بندی کنگره: ۱۳۹۸ ش ۲ خ ۶۷۱/ HM
رده‌بندی دیویی: ۳۰۳/۳۷۲-۹۵۵
شماره کتابشناسی ملی: ۵۶۵۳۸۶۵

تمام حقوق محفوظ است، هیچ بخشی از این کتاب بدون اجازه مکتوب ناشر قابل تکثیر یا تولید مجدد به هیچ شکلی از جمله چاپ، فتوکپی، انتشار الکترونیکی، فیلم و صدا و انتقال در فضای مجازی نمی‌باشد.
این اثر تحت پوشش قانون حمایت از حقوق مؤلفان و مصنفان ایران قرار دارد.

فرازی از بیانات رهبر معظم انقلاب اسلامی

«عدالت در صدر هدف‌های اولیّه همه بعثت‌های الهی است و در جمهوری اسلامی نیز دارای همان شأن و جایگاه است؛ این، کلمه‌ای مقدّس در همه زمان‌ها و سرزمین‌ها است و به صورت کامل، جز در حکومت حضرت ولیّ عصر (عج) میسر نخواهد شد ولی به صورت نسبی، همه‌جا و همه وقت ممکن و فریضه‌ای بر عهده همه به ویژه حاکمان و قدرتمندان است. جمهوری اسلامی ایران در این راه گام‌های بلندی برداشته است و البته در توضیح و تشریح آن باید کارهای بیشتری صورت گیرد و توطئه واژگونه‌نمایی و لاقول سکوت و پنهان‌سازی که اکنون برنامه جدّی دشمنان انقلاب است، خنثی گردد» (بیانیه چهلمین سالگرد پیروزی انقلاب اسلامی؛ گام دوم انقلاب ۱۳۹۷/۱۱/۲۲).

«یک کار مهم دیگر [در عدالت‌پژوهی]، شاخص‌گذاری است؛ تعیین شاخص‌های عدالت. یکی از کارهای مهم نظری ما این است که شاخص‌های عدالت را پیدا کنیم. خوب، امروز شاخص‌هایی که در غرب مطرح است، به طور مشروط قابل قبول است؛ بعضی‌اش مطلقاً شاخص نیست، بعضی شاخص‌های ناقصی است، بعضی در شرائطی ممکن است شاخص باشد. ما باید بنشینیم مستقلاً شاخص‌های عدالت را، استقرار عدالت در جامعه را پیدا کنیم (بیانات در دومین نشست راهبردی الگوی اسلامی - ایرانی پیشرفت، ۱۳۹۰/۰۲/۲۷).

فهرست مطالب

۱۹.....	سخن مرکز رشد
۲۳.....	پیشگفتار: چرا شاخصی برای عدالت؟
۲۷.....	مقدمه: سفید، سیاه، خاکستری
۳۷.....	فصل اول. حکمرانی جهانی شاخص ها
۳۷.....	۱-۱. دنیای اندازه‌گیری
۳۷.....	۱-۱-۱. جایگاه شاخص ها
۳۹.....	۱-۱-۲. جایگاه ایران در شاخص ها
۴۱.....	۱-۱-۳. معانی شاخص
۴۴.....	۱-۱-۴. طبقه‌بندی شاخص ها
۴۷.....	۱-۱-۵. ارزیابی روند شاخص پژوهی
۴۸.....	۲-۱. کارکردهای شاخص های ترکیبی
۵۳.....	۱-۲-۱. کارکرد سیاسی شاخص ها؛ دو مثال واقعی
۵۶.....	۳-۱. نقش پیشینی شاخص های ترکیبی در اعمال ایدئولوژی ها و سیاست ها
۵۶.....	۱-۳-۱. شاخص ها به مثابه نظریه و رویکردی ارزشی
۶۰.....	۲-۳-۱. شاخص ها به مثابه سازوکار حکمرانی جهانی
۶۴.....	۳-۳-۱. حکمرانی سازمان های بین‌المللی با ابزار شاخص ها
۶۶.....	۴-۱. شاخص ها واقعیت را می‌گویند یا می‌سازند؟
۶۹.....	فصل دوم. گستره سنجش عدالت: شاخص های موضوعی
۶۹.....	۱-۲. مقدمه

۷۳	۲-۲. شاخص‌های توزیع درآمد و ثروت
۷۳	۱-۲-۲. مقدمه
۷۴	۲-۲-۲. اصول شاخص‌های توزیع درآمد
۷۶	۳-۲-۲. منطق طبقه‌بندی شاخص‌های توزیع درآمد
۷۸	۴-۲-۲. معرفی اجمالی شاخص‌های توزیع درآمد منتخب
۷۸	الف. منحنی لورنس
۷۹	ب. ضریب جینی
۸۰	ج. معیار نابرابری آتکینسون
۸۰	د. شاخص تایل
۸۰	۵-۲-۲. ارزشیابی شاخص‌های توزیع درآمد و کاربست آن در ایران
۸۴	۳-۲. شاخص‌های فقر
۸۴	۱-۳-۲. مقدمه
۸۵	۲-۳-۲. تعاریف فقر و شاخص‌سازی آن
۸۸	۳-۳-۲. روش محاسبه فقر و خط فقر
۹۳	۴-۳-۲. سنجش فقر در ایران
۱۰۰	۵-۳-۲. جمع‌بندی
۱۰۲	۴-۲. مروری بر مطالعات شاخص‌های ترکیبی بخشی
۱۰۲	۱-۴-۲. شاخص‌های عدالت در بخش سلامت
۱۰۴	۲-۴-۲. شاخص‌های عدالت جنسیتی
۱۰۴	الف. پژوهش‌های پیشین
۱۰۷	ب. مفهوم مبهم ودقت‌های لازم بر آن
۱۰۹	۳-۴-۲. شاخص‌های عدالت بین‌نسلی
۱۱۰	الف. شاخص جامع عدالت بین‌نسلی
۱۱۲	ب. شاخص توسعه فراگیر
۱۱۲	ج. شاخص شمولیت: سنجشی برای فراگیری جهانی و حاشیه
۱۱۳	۴-۴-۲. شاخص‌های عدالت منطقه‌ای
۱۱۴	الف. نرخ تمرکز
۱۱۴	ب. ضریب جینی مکانی

ج. شاخص تمرکز جغرافیایی هرفیندال	۱۱۵
د. شاخص تمرکز جغرافیایی تعدیل یافته (AGC)	۱۱۵
ه. سنجش توسعه متوازن در ایران	۱۱۵
۲-۴-۵. شاخص های ترکیبی همسایه	۱۱۷
الف. شاخص اقتصاد اسلامی	۱۱۸
ب. شاخص توسعه اجتماعی	۱۲۰
ج. شاخص ترکیبی فساد اقتصادی	۱۲۲
د. شاخص ترکیبی رفاه اجتماعی	۱۲۳
فصل سوم. گستره سنجش عدالت: شاخص های ترکیبی	۱۲۵
۳-۱. شاخص های عدالت اقتصادی	۱۲۵
۳-۱-۱. مقدمه	۱۲۵
۳-۱-۲. شاخص عدالت اقتصادی در ایران	۱۲۶
۳-۲. شاخص های ترکیبی عدالت اجتماعی	۱۳۲
۳-۲-۱. مقدمه	۱۳۲
۳-۲-۲. پژوهش های داخلی	۱۳۴
الف. شاخص عدالت اجتماعی بر اساس قانون اساسی	۱۳۴
ب. شاخص های عدالت اجتماعی در برنامه های توسعه	۱۳۶
ج. اولویت سنجی شاخص های عدالت اسلامی - ایرانی	۱۳۸
۳-۲-۳. مروری بر تجربه ساخت شاخص ترکیبی عدالت اجتماعی در اروپا	۱۴۲
۳-۲-۴. شاخص ترکیبی و پروژه جهانی عدالت	۱۵۳
۳-۲-۵. شاخص عدالت	۱۵۷
۳-۲-۶. ارزیابی کلی پژوهش های پیشین	۱۵۸
۳-۲-۷. پیوست: چکیده راهبردی گزارش شاخص ترکیبی عدالت اجتماعی در اروپا در سال ۲۰۱۶	۱۶۷
الف. یافته ها و نتایج کلیدی	۱۶۷
ب. توصیه های سیاستی	۱۷۲
ج. جمع بندی ابعاد شاخص ترکیبی عدالت اجتماعی	۱۷۶

فصل چهارم. روش شناسی سنجش عدالت اجتماعی.....	۱۷۹
۱-۴. درآمدی بر فرآیند پژوهش.....	۱۷۹
۲-۴. روش دستیابی به نظریه عدالت اجتماعی.....	۱۸۱
۳-۴. روش طراحی شاخص ترکیبی عدالت اجتماعی.....	۱۸۲
۱-۳-۴. مراحل ساخت شاخص ترکیبی.....	۱۸۲
۲-۳-۴. روش و مسیر پژوهش حاضر.....	۱۸۸
۴-۴. محدودیت‌های پژوهش.....	۱۹۲
فصل پنجم. برداشتی از نظریه اسلامی عدالت اجتماعی.....	۲۰۱
۱-۵. مقدمه.....	۲۰۱
۲-۵. طرح اجمالی مبانی نظریه عدالت اجتماعی.....	۲۰۲
۳-۵. ارکان نظریه عدالت اجتماعی.....	۲۰۶
۱-۳-۵. بحثی از علامه طباطبایی در تبیین ارکان عدالت اجتماعی.....	۲۰۸
۲-۳-۵. عدالت اجتماعی و نظام تبادلات اقتصادی.....	۲۱۱
۳-۳-۵. عدالت اجتماعی و نظام تعاملات اجتماعی.....	۲۱۶
۴-۳-۵. عدالت اجتماعی و نظام حکمرانی.....	۲۲۰
۵-۳-۵. چارچوب نهایی نظریه عدالت اجتماعی.....	۲۲۳
فصل ششم. سنجش عدالت اجتماعی در ایران.....	۲۲۹
۱-۶. روش سنجش شاخص ترکیبی عدالت اجتماعی.....	۲۲۹
۲-۶. نتایج و روند شاخص ترکیبی عدالت اجتماعی در ایران در بازه ۱۳۸۵ تا ۱۳۹۵.....	۲۳۴
۱-۲-۶. عدالت در حوزه تبادلات اقتصادی.....	۲۳۴
الف. بازارکار.....	۲۳۴
ب. بازارهای مالی.....	۲۳۶
ج. مسکن.....	۲۳۷
د. مالکیت.....	۲۳۹
ه. چرخه تولید، مبادله و مصرف.....	۲۴۰
و. کاهش فقر.....	۲۴۱
ز. رفاه اقتصادی.....	۲۴۲

ح. توزیع درآمد و نابرابری.....	۲۴۳
ط. آموزش.....	۲۴۵
ی. سلامت.....	۲۴۷
ك. محیط زیست.....	۲۴۸
ل. روند کلی عدالت در تبادلات اقتصادی.....	۲۵۰
۶-۲-۲. عدالت در حوزه تعاملات اجتماعی.....	۲۵۱
۶-۲-۳. عدالت در حوزه حکمرانی.....	۲۵۶
الف. عدالت قضایی.....	۲۵۷
ب. عدالت سیاسی و مدنی.....	۲۵۸
ج. بودجه ای.....	۲۶۰
د. روند کلی عدالت در حکمرانی.....	۲۶۱
۶-۲-۴. شاخص ترکیبی کل عدالت اجتماعی در دهه ۱۳۸۵ الی ۱۳۹۵.....	۲۶۲
۶-۳. جمع بندی.....	۲۶۴
فصل هفتم. پیشنهادهای پژوهش.....	۲۶۹
۷-۱. مقدمه.....	۲۶۹
۷-۲. ورود فوق فعال به عرصه حکمرانی شاخص ها.....	۲۷۰
۷-۳. رصدخانه عدالت اجتماعی.....	۲۷۱
۷-۴. کارکردهای رصدخانه عدالت اجتماعی.....	۲۷۴
۷-۵. ارزیابی و پیشنهادهای نهایی.....	۲۷۶
الف. کار مستمر.....	۲۷۶
ب. توجه هم زمان به ابعاد عینی و ذهنی عدالت اجتماعی.....	۲۷۷
ج. توجه به طبقه بندی شاخص ها.....	۲۷۷
فصل هشتم. تصویری از عدالت اجتماعی در چهل سال گذشته.....	۲۸۱
۸-۱. مقدمه.....	۲۸۱
۸-۲. ارائه و تحلیل داده ها به تفکیک بخش.....	۲۸۳
۸-۲-۱. بازار کار.....	۲۸۳
۸-۲-۲. نابرابری و توزیع درآمد.....	۲۸۵

۲۸۷ فقر . ۳-۲-۸
۲۸۹ رفاه اجتماعی و اقتصادی (زیرساخت‌ها) . ۴-۲-۸
۲۹۱ مسکن . ۵-۲-۸
۲۹۲ سلامت . ۶-۲-۸
۲۹۴ آموزش . ۷-۲-۸
۲۹۷ محیط زیست . ۸-۲-۸
۲۹۷ خانواده . ۹-۲-۸
۲۹۹ انسجام اجتماعی . ۱۰-۲-۸
۳۰۱ عدالت بین نسلی . ۱۱-۲-۸
۳۰۲ حکمرانی مالی دولت . ۱۲-۲-۸
۳۰۳ ارزیابی و تحلیل کلی نتایج . ۳-۸
۳۰۵ پیوست‌ها
۳۰۵ پیوست شماره یک
۳۰۸ پیوست شماره دو
۳۰۹ پیوست شماره سه
۳۱۱ منابع و مآخذ

فهرست جدول ها

- جدول ۱-۱. جایگاه ایران در شاخص های ترکیبی بین المللی ۳۹
- جدول ۲-۱. بررسی تطبیقی مزایا و معایب شاخص های ترکیبی ۴۳
- جدول ۳-۱. طبقه بندی انواع شاخص ها ۴۴
- جدول ۴-۱. شاخص های مورد استفاده در برنامه ششم توسعه ۵۰
- جدول ۵-۱. اندازه گیری بیکاری در انگلستان ۵۴
- جدول ۶-۱. عدالت از منظر سازمان های بین المللی ۶۵
- جدول ۱-۲. شاخص های تحرک درآمدی ۷۴
- جدول ۲-۲. اصول شاخص های توزیع درآمد ۷۵
- جدول ۳-۲. شاخص های توزیع درآمد: شاخص های برابری یا نابرابری ۷۷
- جدول ۴-۲. طبقه بندی شاخص های نابرابری ۷۷
- جدول ۵-۲. بررسی تطبیقی شاخص های توزیع درآمد از حیث آماری ۸۱
- جدول ۶-۲. بررسی تطبیقی دورویکرد به موضوع فقر ۸۶
- جدول ۷-۲. ابعاد و نماگرهای خانوارهای محروم ۸۹
- جدول ۸-۲. تعاریف خط فقر مطلق و نسبی ۹۰
- جدول ۹-۲. منتخب شاخص های عدالت در بخش سلامت ۱۰۳
- جدول ۱۰-۲. شاخص های برابری جنسیتی ۱۰۴
- جدول ۱۱-۲. شاخص های توان افزایی زنان ۱۰۵
- جدول ۱۲-۲. اصول عدالت جنسیتی از منظر معاونت زنان ریاست جمهوری ۱۰۶
- جدول ۱۳-۲. ابعاد و سنجه های شاخص عدالت بین نسلی HEI ۱۱۱
- جدول ۱۴-۲. سطح بندی استان های کشور در شاخص های گوناگون اجتماعی ۱۱۷
- جدول ۱۵-۲. مؤلفه ها و سنجه های مورد استفاده در شاخص ترکیبی اقتصاد اسلامی ۱۱۹
- جدول ۱۶-۲. محورها و زیرشاخص های، شاخص ترکیبی توسعه اجتماعی ۱۲۱
- جدول ۱۷-۲. شاخص ترکیبی فساد اقتصادی برای ایران ۱۲۲
- جدول ۱۸-۲. شاخص ترکیبی رفاه اجتماعی ۱۲۳
- جدول ۱-۳. معیارهای عدالت اقتصادی ۱۳۰
- جدول ۲-۳. معیارها و شاخص های کمی عدالت اقتصادی ۱۳۰

- جدول ۳-۳. شاخص عدالت اجتماعی مندرج در قانون اساسی ۱۳۴
- جدول ۳-۴. محورها و سنجه‌های شاخص ترکیبی عدالت اجتماعی ۱۳۵
- جدول ۳-۵. شاخص‌های عدالت اجتماعی ۱۳۶
- جدول ۳-۶. آرمان‌های هزاره توسعه مرتبط با عدالت و شاخص‌های مرکز آمار برای آن ۱۳۷
- جدول ۳-۷. ابعاد و شاخص‌های عدالت اسلامی ۱۳۹
- جدول ۳-۸. ویرایش اولیه شاخص ترکیبی عدالت اجتماعی ۱۴۳
- جدول ۳-۹. شناسنامه کلی شاخص ترکیبی عدالت اجتماعی در سال ۲۰۱۶ ۱۴۶
- جدول ۳-۱۰. ابعاد، اوزان و سنجه‌های شاخص ترکیبی عدالت اجتماعی (SJI) در سال ۲۰۱۶ .. ۱۴۹
- جدول ۳-۱۱. مؤلفه‌ها و سنجه‌های شاخص حاکمیت قانون ۱۵۵
- جدول ۴-۱. توزیع شاخص‌های طراحی شده در دفاتر مرکز پژوهش‌های مجلس ۱۹۲
- جدول ۵-۱. مراحل نظام اقتصادی و قواعد عدالت محور ۲۱۲
- جدول ۵-۲. مفاهیم پایه، اصول و قواعد در بخش تبادلات اقتصادی ۲۱۴
- جدول ۵-۳. مفاهیم پایه، اصول و قواعد در بخش تعاملات اجتماعی ۲۱۹
- جدول ۵-۴. مفاهیم پایه، اصول و قواعد در بخش حکمرانی و امامت ۲۲۲
- جدول ۶-۱. تعداد سنجه‌های به کاررفته در شاخص به تفکیک حوزه‌ها ۲۲۹
- جدول ۶-۲. سنجه‌ها به تفکیک نوع برآورد داده ۲۳۱
- جدول ۶-۳. سنجه‌های برآورد عدالت اجتماعی در بخش بازارکار ۲۳۵
- جدول ۶-۴. سنجه‌های برآورد عدالت اجتماعی در بخش بازارهای مالی ۲۳۶
- جدول ۶-۵. سنجه‌های برآورد عدالت اجتماعی در بخش مسکن ۲۳۸
- جدول ۶-۶. سنجه‌های برآورد عدالت اجتماعی در بخش مالکیت ۲۳۹
- جدول ۶-۷. سنجه‌های برآورد عدالت اجتماعی در بخش چرخه تولید، مبادله، مصرف ... ۲۴۰
- جدول ۶-۸. سنجه‌های برآورد عدالت اجتماعی در بخش کاهش فقر ۲۴۱
- جدول ۶-۹. سنجه‌های برآورد عدالت اجتماعی در بخش رفاه اقتصادی ۲۴۳
- جدول ۶-۱۰. سنجه‌های برآورد عدالت اجتماعی در بخش توزیع درآمد و نابرابری ۲۴۴
- جدول ۶-۱۱. سنجه‌های برآورد عدالت اجتماعی در بخش آموزش ۲۴۶
- جدول ۶-۱۲. سنجه‌های برآورد عدالت اجتماعی در بخش سلامت ۲۴۷
- جدول ۶-۱۳. سنجه‌های برآورد عدالت اجتماعی در بخش محیط زیست ۲۴۹
- جدول ۶-۱۴. سنجه‌های برآورد عدالت اجتماعی در بخش خانواده ۲۵۲

جدول ۶-۱۵. سنجه‌های برآورد عدالت اجتماعی دربخش انسجام وامنیت اجتماعی ...	۲۵۳
جدول ۶-۱۶. سنجه‌های برآورد عدالت اجتماعی دربخش عدالت بین‌نسلی	۲۵۴
جدول ۶-۱۷. سنجه‌های برآورد عدالت اجتماعی دربخش عدالت قضایی	۲۵۷
جدول ۶-۱۸. سنجه‌های برآورد عدالت اجتماعی دربخش عدالت سیاسی ومدنی	۲۵۸
جدول ۶-۱۹. سنجه‌های برآورد عدالت اجتماعی دربخش بودجه‌ای	۲۶۰
جدول ۶-۲۰. ریزنمرات شاخص عدالت اجتماعی درسه حوزه اصلی ونمره کل	۲۶۴
جدول ۷-۱. پیشنهادهای پژوهشی آتی درموضوع شاخص‌های ترکیبی عدالت اجتماعی ..	۲۸۰
جدول ۸-۱. روند سنجه‌های منتخب عدالت اجتماعی دربخش بازارکار.....	۲۸۳
جدول ۸-۲. روند سنجه‌های منتخب عدالت اجتماعی دربخش توزیع درآمد	۲۸۵
جدول ۸-۳. روند سنجه‌های منتخب عدالت اجتماعی دربخش فقر	۲۸۷
جدول ۸-۴. روند سنجه‌های منتخب عدالت اجتماعی دربخش رفاه اجتماعی واقتصادی .	۲۸۹
جدول ۸-۵. روند سنجه‌های منتخب عدالت اجتماعی دربخش مسکن	۲۹۱
جدول ۸-۶. روند سنجه‌های منتخب عدالت اجتماعی دربخش سلامت	۲۹۳
جدول ۸-۷. روند سنجه‌های منتخب عدالت اجتماعی دربخش آموزش	۲۹۵
جدول ۸-۸. روند سنجه‌های منتخب دربخش محیط‌زیست	۲۹۷
جدول ۸-۹. روند سنجه‌های منتخب عدالت اجتماعی دربخش خانواده	۲۹۸
جدول ۸-۱۰. روند سنجه‌های منتخب عدالت اجتماعی دربخش انسجام اجتماعی	۳۰۰
جدول ۸-۱۱. روند سنجه‌های منتخب عدالت اجتماعی درحوزه روابط بین‌نسلی	۳۰۱
جدول ۸-۱۲. روند سنجه‌های منتخب دربخش حکمرانی مالی دولت	۳۰۲

فهرست نمودارها

نمودار ۳-۱. شاخص ترکیبی عدالت اقتصادی درایران	۱۶۴
نمودار ۳-۲. شاخص ترکیبی عدالت اقتصادی درایران ۲	۱۶۵
نمودار ۳-۳. مقایسه دوشاخص ضریب جینی وتوزیع مخارج حقیقی خانوار.....	۱۶۶
نمودار ۶-۱. روند کلی شاخص عدالت اجتماعی درحوزه بازارکار	۲۳۵
نمودار ۶-۲. روند کلی شاخص عدالت اجتماعی درحوزه بازارهای مالی	۲۳۷

- نمودار ۶-۳. روند کلی شاخص عدالت اجتماعی در حوزه مسکن ۲۳۸
- نمودار ۶-۴. روند کلی شاخص عدالت اجتماعی در حوزه مالکیت ۲۳۹
- نمودار ۶-۵. روند کلی شاخص عدالت اجتماعی در حوزه تولید، مبادله و مصرف ۲۴۱
- نمودار ۶-۶. روند کلی در حوزه کاهش فقر ۲۴۲
- نمودار ۶-۷. روند کلی حوزه رفاه اقتصادی ۲۴۳
- نمودار ۶-۸. روند کلی حوزه توزیع درآمد و کاهش نابرابری ۲۴۴
- نمودار ۶-۹. روند کلی شاخص عدالت اجتماعی در حوزه آموزش ۲۴۶
- نمودار ۶-۱۰. روند کلی شاخص عدالت اجتماعی در حوزه سلامت ۲۴۸
- نمودار ۶-۱۱. روند کلی شاخص عدالت اجتماعی در حوزه محیط زیست ۲۴۹
- نمودار ۶-۱۲. شاخص عدالت در حوزه تبادلات اقتصادی (۱۳۸۵-۱۳۹۵) ۲۵۰
- نمودار ۶-۱۳. روند کلی شاخص عدالت اجتماعی در حوزه خانواده ۲۵۲
- نمودار ۶-۱۴. روند شاخص عدالت اجتماعی در بخش انسجام و امنیت اجتماعی ۲۵۴
- نمودار ۶-۱۵. روند شاخص عدالت اجتماعی در بخش عدالت بین نسلی ۲۵۵
- نمودار ۶-۱۶. شاخص کل عدالت در حوزه تعاملات اجتماعی (۱۳۸۵-۱۳۹۵) ۲۵۶
- نمودار ۶-۱۷. روند کلی شاخص عدالت اجتماعی در بخش قضایی ۲۵۸
- نمودار ۶-۱۸. روند کلی شاخص عدالت اجتماعی در بخش سیاسی و مدنی ۲۵۹
- نمودار ۶-۱۹. روند کلی شاخص عدالت اجتماعی در بخش بودجه ای ۲۶۱
- نمودار ۶-۲۰. شاخص عدالت در حوزه حکمرانی (۱۳۸۵-۱۳۹۵) ۲۶۲
- نمودار ۶-۲۱. روند نمره کل شاخص ترکیبی عدالت اجتماعی (۱۳۸۵-۱۳۹۵) ۲۶۳
- نمودار ۸-۱. میزان دستمزد حقیقی از سال ۱۳۵۰ تا ۱۳۹۵ ۲۸۴
- نمودار ۸-۲. وضعیت ضریب جینی از سال ۱۳۵۰ تا ۱۳۹۵ ۲۸۶
- نمودار ۸-۳. نسبت دهک دهم درآمدی به دهک اول درآمدی از سال ۱۳۵۴ تا ۱۳۹۵ ۲۸۶
- نمودار ۸-۴. روند نرخ فقر در اقتصاد ایران از سال ۱۳۶۵ تا ۱۳۹۳ ۲۸۸
- نمودار ۸-۵. روند شاخص شدت فقر از سال ۱۳۶۵ تا ۱۳۹۳ ۲۸۸
- نمودار ۸-۶. روند میزان درآمد سرانه واقعی به قیمت ثابت سال ۱۳۸۳ (بدون نفت) از سال ۱۳۴۶ تا ۱۳۹۳ ۲۹۰
- نمودار ۸-۷. میزان درصد جمعیت تحت پوشش زیرساخت های عمومی ۲۹۱
- نمودار ۸-۸. روند شاخص تراکم خانوار در واحد مسکونی ۲۹۲

نمودار ۸-۹. روند میزان امید به زندگی (به سال) از سال ۱۳۴۷ تا ۱۳۹۵	۲۹۳
نمودار ۸-۱۰. تعداد تخت‌های بیمارستانی به ازای هر هزار نفر از سال ۱۳۴۹ تا ۱۳۹۵	۲۹۴
نمودار ۸-۱۱. تعداد پزشک‌های عمومی و متخصص به ازای هر هزار نفر از سال ۱۳۴۹ تا ۱۳۹۳	۲۹۴
نمودار ۸-۱۲. روند نرخ باسوادی در بزرگسالان بالای ۱۵ سال از سال ۱۳۵۵ تا ۱۳۹۳	۲۹۵
نمودار ۸-۱۳. تعداد دانشجویان در حال تحصیل در دانشگاه‌های دولتی از سال ۱۳۴۷ تا ۱۳۹۵	۲۹۶
نمودار ۸-۱۴. درصد مخارج دولت در بخش آموزش از سال ۱۳۵۰ تا ۱۳۹۵	۲۹۶
نمودار ۸-۱۵. روند تولید سرانه میزان دی‌اکسید کربن از سال ۱۳۴۷ تا ۱۳۹۳	۲۹۷
نمودار ۸-۱۶. نرخ باروری از سال ۱۳۴۷ تا ۱۳۹۵	۲۹۸
نمودار ۸-۱۷. روند نرخ طلاق به ازای هر ۱۰۰ ازدواج از سال ۱۳۴۷ تا ۱۳۹۰	۲۹۹
نمودار ۸-۱۸. روند میانگین سن زوجین در اولین ازدواج از سال ۱۳۴۷ تا ۱۳۹۵	۲۹۹
نمودار ۸-۱۹. روند شاخص ترکیبی همکاری اجتماعی افراد از سال ۱۳۵۱ تا ۱۳۸۸	۳۰۰
نمودار ۸-۲۰. روند بهره‌گیری از منابع طبیعی از سال ۱۳۵۴ تا ۱۳۹۴	۳۰۱
نمودار ۸-۲۱. سهم نفت از درآمدهای دولت از سال ۱۳۵۰ تا ۱۳۹۲	۳۰۲
نمودار ۸-۲۲. نسبت هزینه‌های جاری به کل هزینه‌ها در بودجه دولت از سال ۱۳۵۱ تا ۱۳۹۱	۳۰۳

فهرست نگاره‌ها

نگاره ۱-۱. رشد در تعداد شاخص‌های ساخته شده در طول سال‌های ۱۹۷۰ الی ۲۰۰۶	۴۸
نگاره ۱-۲. طبقه‌بندی از مطالعات پیشین در حوزه شاخص‌های عدالت اجتماعی	۷۰
نگاره ۲-۲. طبقه‌بندی و پیشینه پژوهش‌های شاخص عدالت	۷۲
نگاره ۲-۳. شاخص نسبت سرشمار فقر چندبُعدی در مناطق شهری و روستایی ایران طی سال‌های ۱۳۹۳-۱۳۷۰	۱۰۰
نگاره ۲-۴. رتبه‌بندی استان‌ها بر اساس میانگین ضریب جینی	۱۱۶
نگاره ۲-۵. نمونه‌ای از شاخص‌های ترکیبی همسایه با موضوع عدالت اجتماعی	۱۱۷
نگاره ۳-۱. ابعاد مفهومی عدالت اقتصادی	۱۲۷
نگاره ۳-۲. هشت مؤلفه و هشت نماگر شاخص عدالت اقتصادی	۱۲۸

- نگاره ۳-۳. الگوی جامع عدالت اسلامی ۱۴۰
- نگاره ۳-۴. شاخص ترکیبی عدالت اجتماعی برای کشورهای عضو OECD ۱۴۵
- نگاره ۳-۵. ابعاد حوزه شاخص ترکیبی عدالت اجتماعی ۱۴۷
- نگاره ۳-۶. مؤلفه‌های شاخص حاکمیت قانون پروژه جهانی عدالت ۱۵۴
- نگاره ۳-۷. ابعاد شاخص عدالت برنامه توسعه ملل متحد ۱۵۸
- نگاره ۴-۱. سیرکلی پژوهش ۱۸۰
- نگاره ۴-۲. سطوح روش پژوهش ۱۸۰
- نگاره ۴-۳. انواع روش‌های فرامطالعه ۱۸۱
- نگاره ۴-۴. چارچوب روش کمی‌سازی مفهوم عدالت اجتماعی ۱۸۸
- نگاره ۴-۵. منطق کلی روش ساخت شاخص ترکیبی در پژوهش حاضر ۱۸۹
- نگاره ۴-۶. مسیرکلی فرآیند پژوهش ۱۹۰
- نگاره ۵-۱. ارکان اصلی نظریه عدالت اجتماعی ۲۰۶
- نگاره ۵-۲. روابط اقتصادی عادلانه با رویکرد قوام مال ۲۱۱
- نگاره ۵-۳. گستره مناسبات مرتبط با نسل ۲۱۶
- نگاره ۵-۴. گستره‌ای از هویت‌های انسانی ۲۱۸
- نگاره ۵-۵. ابعاد مفهومی نظریه عدالت اجتماعی ۲۲۴
- نگاره ۵-۶. حوزه‌ها و ابعاد شاخص ترکیبی عدالت اجتماعی ۲۲۶
- نگاره ۶-۱. سنجه‌های شاخص ترکیبی به تفکیک نوع اثرکل شاخص ۲۳۰
- نگاره ۶-۲. شاخص ترکیبی عدالت اجتماعی در جمهوری اسلامی ایران. سال ۱۳۹۵ ۲۶۷

سخن مرکز رشد

بیش از سی سال از تجربه دانشگاه امام صادق (علیه السلام) می گذرد. این دانشگاه در اولین سال های پس از پیروزی انقلاب اسلامی و در پاسخ به نیازهای گریزناپذیر این انقلاب، به همت و مساعی بی دریغ حضرت آیت الله مهدوی کنی (علیه السلام) تأسیس شد. اسلامیت نظامی که به گونه ای اسلامی تشکیل شده است، متوقف برداشتن برنامه ای برآمده از اسلام و مجریان و مسئولانی آگاه به مبانی اسلامی است و بدون این دو امر، حکومت اسلامی به مرور از درون تهی شده و به سوی حکومتی که صرفاً ظواهری اسلامی دارد، حرکت خواهد کرد. بیشترین چیزی که در سال های اول از این دانشگاه انتظار می رفت، تعلیم و تربیت دانش آموختگان آشنا و مؤمن به معارف دین مبین اسلام و همچنین آگاه به علوم انسانی و اجتماعی روز دنیا بود. در سه دهه گذشته، دانش آموختگان دانشگاه امام صادق (علیه السلام) با توشه ای که از خرمن عالم اخلاق، فقیه و اصولی کم نظیر، مرحوم حضرت آیت الله مهدوی کنی (علیه السلام) برچیده بودند و با تسلطی که بر مبانی اسلامی و علوم اجتماعی یافته بودند، در بخش های مختلف کشور مشغول به خدمت شدند و سعی نمودند تا حدی نیازهای انقلاب و ایران اسلامی را برآورده کنند.

با گذشت زمان و تعمیق و تفصیل نیازهای انقلاب اسلامی، از سویی، شدت نیاز به نیروی انسانی قدری کاهش یافت و از سوی دیگر، نیاز به تولید علوم انسانی و اجتماعی متناسب با تعالیم و آموزه های قرآن و سنت شدت گرفت. مرحوم حضرت آیت الله مهدوی کنی (علیه السلام) که در سیره علمی، عملی و مدیریتی خود، توجه به «نیازهای روز» جامعه اسلامی را سرلوحه مساعی خود قرار داده بودند، در سال های اخیر و به ویژه پس از دیدار دانشجویان و اساتید دانشگاه امام صادق (علیه السلام) با مقام معظم رهبری^{مد ظله العالی}، وزن و اهمیت بیشتری را به موضوع تولید علم و مرجعیت علمی اختصاص دادند.

آنان که دانشگاه امام صادق (علیه السلام) و دانش‌آموختگان آن را می‌شناسند، به خوبی می‌دانند که ظرفیت تربیتی و علمی این نهاد برآمده از انقلاب اسلامی بسیار بیش از دستاوردهای موجود آن است. دانشگاه امام صادق (علیه السلام) در بین دانش‌آموختگان خود، افرادی مستعد و توانمند برای پیگیری و پیشبرد مسیر طولانی و سخت علمی را تربیت می‌کند، اما این افراد، پس از دانش‌آموختگی، مسیر و جایگاهی را برای پیگیری دغدغه‌ها و به ثمر نشان دادن همّت‌های خود نمی‌یابند. با اینکه تعداد زیادی از این دانش‌آموختگان کوشای دانشگاه، سال‌های تحصیل را در فهم علوم اسلامی و تتبع در حوزه‌های تخصصی علوم اجتماعی طی می‌کنند و در پایان‌نامه‌های پژوهشی خود، ظرفیت شخصیتی و فکری خود را برای ادامه این مسیر به اثبات می‌رسانند، با مسیرها و سازمان‌ها. اعم از علمی یا اجرایی. مواجه می‌شوند که با دغدغه‌هایی به نسبت بسیار سطحی‌تر، پاسخ‌گویی به نیازهایی دیگر را بر آنها تحمیل می‌نماید.

به نظر می‌رسد همان‌گونه که پاسخ‌گویی به نیازهای دهه‌های قبل انقلاب اسلامی، چندان از طریق الگوهای دانشگاهی و حوزوی مرسوم، اثربخش و موفق نبود و مرحوم حضرت آیت‌الله مهدوی کنی (رحمه الله) عمر خود را در ایجاد الگویی جدید صرف کرد؛ پیگیری و ثمردهی نیاز به تولید علم و مرجعیت علمی نیز با تبعیت و تقلید از الگوهای قدیمی و مرسوم پژوهشی ممکن نباشد. از سویی دانش‌آموختگان دانشگاه برای تمرکز و تأمل بر نیازهای علمی کشور و تولید دانش و نرم‌افزارهای مطلوب، راهی زمان‌بر، طولانی و پریپیچ و خم پیش‌رو دارند و از سوی دیگر، نظام اجرایی و علمی کشور، که سال‌ها از نرم‌افزارهای موجود و مرسوم غربی کپی برداری کرده است، به آماده‌خوری، هزینه نکردن و دم‌غنیمت‌شماری خو کرده است. از یک طرف، برای تولیدات و محصولات علوم انسانی اسلامی دانش‌آموختگان دانشگاه، تقاضایی وجود ندارد و از طرف دیگر، برای نیازهای پیچیده و باعجله کشور، عرضه‌ای موجود نیست.

همین دغدغه، تنی چند از فرزندان مرحوم حضرت آیت‌الله مهدوی کنی (رحمه الله) را بر آن داشته است تا با طراحی مرکزی. موسوم به مرکز رشد. گامی در مسیر حل این چالش بردارند. مرکز رشد، هم برای حل معضلات پیش‌گفته و هم به منظور ابتناء بر اندیشه‌های تربیتی و مدیریتی اسلام، لازم بوده است تا الگوهای جدید سازمانی و تعامل علمی و تربیتی را طراحی و اجرا نماید که این مجمل مجال بسط و تشریح آن نیست. مرکز رشد دانشگاه امام صادق (علیه السلام)، برای پاسخ‌گویی به نیازهای پیش‌گفته در علوم انسانی و اجتماعی، راهی جز تربیت، حفظ و معرفی «نظریه‌پردازان» علوم انسانی و اجتماعی اسلامی سراغ ندارد و این تربیت، حفظ و معرفی را چیزی بسیار بالاتر و متعالی‌تر از حمایت‌ها یا استخدام‌ها یا پروژه‌های پژوهشی مرسوم می‌شمارد.

در هر جمع، گروه و سازمانی این انسان‌ها هستند که اهمیت دارند و هویت آن‌ها را شکل می‌دهند و طبیعی است که مرکز رشد نیز از این قاعده مستثنی نیست. مسیر طی شده و ایمان به آن اگرچه سختی‌هایی را نیز با خود داشته لکن کسب دستاوردها و هم‌مسیر شدن تدریجی دانشجویان و دانش‌آموختگان با آن شیرینی‌های حلاوت باری به بار آورده است.

از این رو، تجمع همدلانه و مسئولانه بیش از پیش افرادی با موضوعات و حیطه‌های علمی مشخص و شکل‌گیری گروه‌های علمی. که از آن به هسته یاد می‌شود. مصداق همان شیرینی‌ها و گامی بلند برای تحقق اهداف و آرمان‌های بزرگ است.

هسته عدالت‌پژوهی مرکز رشد دانشگاه امام صادق (علیه‌السلام)، بعنوان یکی از مصادیق دستاوردهای این مسیر، در سالیان اخیر برنامه‌ها و اقداماتی را برای برافراشته شدن هرچه بیشتر پرچم «عدالت» در عرصه نخبگانی و عمومی تدوین و اجرا کرده است. این اثرپژوهشی، پیرامون طراحی «شاخص ترکیبی عدالت اجتماعی برای جمهوری اسلامی ایران» است که طی یکسال و نیم در هسته عدالت‌پژوهی مرکز رشد دانشگاه امام صادق (علیه‌السلام) با همکاری مرکز پژوهش‌های مجلس شورای اسلامی، دنبال شده و سلسله گزارش‌هایی در این زمینه آماده نموده است. این جریان به توفیق الهی، سنگ‌بنای تشکیل مرکزی برای رصد و پایش عدالت اجتماعی در ایران معاصر خواهد بود.

کتاب حاضر، بر آن است تا تصویری کلی از روند تحقق عدالت اجتماعی بعد از انقلاب اسلامی ارائه دهد. از رهگذر این کوشش، فرازها و فرودهای عدالت در دوران پس از تشکیل نظام جمهوری اسلامی ایران مشخص گردیده و چالش‌های مسیرآتی به شکل واضح‌تری مشخص شده است. مسلماً این اثر تنها شروعی برای حرکت در افقی بلند خواهد بود و تلاش می‌شود به طور مستمر ادامه یابد. مرکز رشد دانشگاه امام صادق (علیه‌السلام) مشتاقانه منتظر نظرات و قضاوت‌های خوانندگان این مجموعه است تا بتواند آن‌ها را در حرکت‌ها و کوشش‌های بعدی، چراغ راه خود گرداند.

پیشگفتار: چرا شاخصی برای عدالت؟

«و در روز رستاخیز، ما میزان‌های عدالت را برپا می‌کنیم؛ در نتیجه، به هیچ کس هیچ ظلمی نخواهد شد» (انبیاء / آیه ۴۷)

با عبارت درخشان فوق، انس زیادی دارم و اجازه می‌خواهم مقدمه کتاب را با نکته‌ای الهام گرفته از آن آغاز کنم: در دو جمله مقدمه و نتیجه (با اتصال «فاء») تدبیر کنید. از ظاهر عبارت می‌توان فهمید که اجرای عدالت منوط به دو مقدمه است:

- فاعل متناسب («ما» یعنی دادگری که هم اراده اجرای عدالت دارد و هم در برپایی، تواناست)
 - معیار متناسب («میزان‌های عدالت» یعنی آنچه معیار سنجش دقیق است)
- جز این دو مقدمه، می‌توان علل دور (بعیده) یا زمینه‌ساز (معدّه) بسیاری را برای تحقق عدالت برشمرد، اما دو مقدمه مذکور (فاعل متناسب و معیار متناسب) نقش رکن را بازی می‌کنند که در صورت ضعف در هر یک از آن دو، برپایی عدل به نحو مطلوب و ایدئال (هیچ ظلمی به هیچ کس) دچار خدشه خواهد شد. هرچند این آیه به ظرافت نقش «طرف» ظهور عدالت کامل (رستاخیز) را نیز بیان کرده که بیانگر لزوم آماده‌سازی و ارتقاء ظرف است. هر بستری، اقتضاء درجه‌ای از تحقق عدالت را دارد. آخرین نکته در خصوص آیه فوق، استفاده از «میزان‌ها» به جای «میزان» است که بیانگر تکثر معیارهای سنجش عدل است.

مقدمه اول:

با نگاهی به تاریخ تلاش عدالت‌خواهان می‌توان گفت بخش عمده‌ای از کوشش‌ها، صرف از قدرت پایین کشیدن «فاعل» نامتناسب برای تحقق عدالت یا به قدرت رساندن یک مقام سزاوار شده است. در دوره مدرن که نظامات سیاست‌گذاری و اجرای سیاست‌ها (بروکراسی) جای شخص

حکمران را گرفت، بازبخش زیادی از تلاش‌های عدالت‌طلبان، به تنظیم نهادها و سازوکارهایی معطوف شده که مجموعاً «فاعل» پیاده‌سازی عدالت باشند: مثلاً فراهم کردن نظام حاکمیت قانون، نظارت عمومی بر حاکمان و افزایش شفافیت و پاسخگویی، همگی مقدمه‌ای است تا یک «فاعل سیستمی» متناسب برای عدالت داشته باشیم، نظامی که ضمن داشتن اقتدار قانونی و توانایی اجرایی، دچار تعارض منافع و انگیزه‌های انحرافی و فساد در مسیر تحقق عدالت نباشد. در خصوص مقدمه اول، کشور ما کامیابی‌های فراوانی در حاکم ساختن «فاعل فردی متناسب با عدالت» داشته است، اما در «فاعل سیستمی متناسب با عدالت» چندان موفق نبودیم و حتی از تجارب دیگران نیز بهره‌وری نبرده‌ایم.

مقدمه دوم:

از سوی دیگر، کوشش‌هایی نیز در عرصه تدارک «معیار» متناسب برای سنجش دوری و نزدیکی به عدالت صورت گرفته است که برخلاف مقدمه یک که از جنس عقل عملی است، این مقدمه بیشتر رنگ و بوی عقل نظری دارد. معیار، وامدار و طفیلی نظام ارزشی و معرفتی است یعنی از دل هر نظام ارزشی (اسلام، لیبرال سرمایه‌داری، سوسیالیسم و...)، معیارهای متناسب با آن بیرون می‌آید. در نتیجه هر فاعلی، باید معیار عدالت مدنظر خود را بشناسد و اگر چنین نباشد، هر قدر هم که اراده حقیقی و اقتدار داشته باشد، بر اساس معیارهای دیگران عمل خواهد کرد و در نتیجه به سمت عدالت تعریف شده توسط دیگران، حرکت می‌کند.

درباره مقدمه دوم، طی ده سال اخیر چند اثر علمی قابل تقدیر در کشور منتشر شده است اما در نظامات سیاست‌گذاری، تقریباً هیچ‌التفاتی به ساختن معیارهای متناسب با عدالت مدنظر ما، صورت نگرفته است. این در حالی است که طی سال‌های اخیر، نهادهای اروپایی به ساختن معیار عدالت خویش و رتبه‌بندی کشورهای عضو OECD یا اتحادیه اروپا همت گماشته‌اند. قبل از اینکه بگوییم، کتابی که پیش رو دارید، در کجای جغرافیای مباحث ایستاده است، لازم است عرض کنم که معیارها دو گونه‌اند:

- معیارهای پیشینی: در زمان اتخاذ سیاست و حکم، به ما می‌گوید «چگونه به عدالت نزدیک شویم؟». مثلاً یک مصوبه دولت یا طرح مجلس اگر دقیقاً چه ویژگی یا دقیقاً چه تأثیری داشته باشد، به عدالت کمک خواهد کرد؟ اینجا معیارهای پیشینی به کار می‌آید.
- معیارهای پسینی: وقتی به تدابیر و سیاست‌های پشت سر نگاه می‌کنیم، به ما می‌گوید «چقدر به عدالت نزدیک یا دور شدیم؟». مثلاً جایی که مدافعان یا منتقدان یک سیاست یا دولت از گذشته صحبت می‌کنند، معیارهای پسینی دعوا را از جدال سلیق به سنج‌های دقیق

معطوف می‌کنند.

این کتاب، تلاشی است در قلمرو معیارهای پسینی عدالت، یعنی معرفی سنجه‌هایی که حاکی از درجه دوری یا نزدیکی ماست، سنجه‌هایی که لاجرم باید رنگ و بوی نظام معرفتی و ارزشی ما را داشته باشد. این گام نخست برای یک شاخص ترکیبی پیچیده، هم نیاز به نقد و اصلاح و تکمیل دارد تا در ویرایش‌های آتی بهبود یابد (مسیری که تمام شاخص‌های ترکیبی جهان آن را طی می‌کنند) و هم بلندگویی است برای اظهار نیاز کشور به «رصدخانه عدالت». کارویژه رصدخانه عدالت آن است که کم یا زیاد شدن فاصله هر بخش از اقتصاد و اجتماع و حکمرانی با موقعیت عادلانه، را به دقت بسنجد. رصدخانه باید یک نهاد رسمی باشد تا اولاً عدالتی را سنجش نماید که توسط سیاست‌گذاران عالی کشور به عنوان هدف رسمی، معرفی شده است و ثانیاً ثمرات رصد آن، از سوی دستگاه‌های اجرایی جدی گرفته شده و مبنای اصلاح قرارگیرد.

سید احسان خاندوزی

اسفندماه ۱۳۹۷

مقدمه: سفید، سیاه، خاکستری

عدالت اجتماعی به عنوان ارزشی محوری در فلسفه سیاسی، معیاری اساسی در فلسفه اخلاق، اصلی بنیادین در قانون گذاری و تنظیم مقررات و از اهداف عالیه همه دولت ها و حاکمیت های سیاسی در دنیای معاصر است. اهمیت و ارزش عدالت اجتماعی در نگاه مکتبی و اسلامی مضاعف است، تا آنجا که به عنوان یکی از اهداف عالیه حکومت اسلامی و از شعارها و مبانی اساسی نهضت اسلامی به رهبری حضرت امام خمینی (علیه السلام) بوده است. بنابراین عدالت اجتماعی هم از حیث معیارهای متعارف دولت های معاصر و هم از حیث جهت گیری اسلامی و مکتبی نظام جمهوری اسلامی از اهمیت برخوردار است.

مقام معظم رهبری در بیانی، در دو مورد به موضوع عدالت اجتماعی در سطح حکمرانی ملی اشاره و بررسی وضعیت عدالت اجتماعی در طی چهار دهه عمر نظام اسلامی را مطالبه کردند:

«این همه حرف عدالت اجتماعی را همه می زنیم، این همه راجع به عدالت اجتماعی می گوئیم، جزو واضحات و مسلمات است. خوب کو؟ حالا تحقق پیدا کرد عدالت اجتماعی؟ ضریب جینی روزه روز بالا تر رفته است، بدتر شده است. چرا؟ علت چیست؟ این فکر درست، این خواست درست، این هدف درست، چرا در کشور تحقق پیدا نمی کند؟» (بیانات در دیدار با دانشجویان، ۱۷/۰۳/۹۶).

همچنین ایشان در دیدار خود با اعضای مجلس خبرگان رهبری در شهریورماه ۹۶، نگاه کلان و راهبردی به انقلاب و مسیر انقلاب را از نقش هایی دانستند که این مجلس می تواند عهده دار شود و در این رصد، اصل عدالت اجتماعی یکی از معیارهای مهم ارزیابی و رصد

حرکت انقلاب اسلامی در چهار دهه گذشته است:

«یکی از چیزهایی که از اول در انقلاب مطرح بوده است، مسئله عدالت است. عدالت یعنی کم کردن فاصله بین فقیر و غنی در کشور و مبارزه با فقر در کشور و تقسیم درست ثروت در کشور. این غیر از تفکرات مارکسیستی است؛ این غیر از تساوی و برابری ای است که سوسیالیست‌ها یا کمونیست‌ها بیان می‌کنند؛ این نظر اسلام است؛ منابع اسلامی و مدارک اسلامی همه تأیید و تأکید می‌کنند بر این معنا. نه اینکه ما دست بگذاریم روی ثروت ثروتمندان و بخواهیم این ثروت را از این‌ها بگیریم؛ نه، بلکه بایستی کشور را جوری اداره بکنیم که فاصله بین فقیر و غنی کم بشود. خوب، این مسئله بسیار مهمی است و امروز در دنیا هم مطرح است؛ این «ضریب جینی» که در دنیا مطرح است و امروز جزو معیارها و شاخص‌های اقتصادی است، همین است؛ در واقع، به یک معنا فاصله بین فقیر و غنی است. ما باید نگاه کنیم ببینیم در این زمینه - از نظر اسلام - چقدر پیش رفته‌ایم، چقدر حرکت کرده‌ایم؛ چرا این جور شده. محاسبه کنیم این‌ها را» (بیانات در ۹۶/۰۶/۳۰)

این تحلیل از سوی ایشان، به دیدار ۲۹ بهمن ۱۳۹۶ با مردم تبریز نیز کشیده شد و در آنجا ایشان در مقایسه میان پیشرفت و عدالت در کشور، روند تحقق عدالت اجتماعی را رضایت‌بخش ندانسته و از ضرورت عذرخواهی مسئولین از مردم به جهت این موضوع سخن گفتند:

«ما دهه چهارم انقلاب را دهه پیشرفت و عدالت نام‌گذاری کردیم و پیشرفت به معنای واقعی کلمه در کشور اتفاق افتاده است؛ عدالت را نمی‌گوییم؛ در مورد عدالت ما عقب مانده هستیم؛ در این تردیدی نیست؛ خودمان اعتراف می‌کنیم، اقرار می‌کنیم. در دهه پیشرفت و عدالت بایستی هم در پیشرفت موفق می‌شدیم، هم در عدالت؛ در پیشرفت به معنای واقعی کلمه موفق شدیم، واقعاً پیشرفت کردیم و در همه زمینه‌ها پیشرفت اتفاق افتاده است؛ [اما] در زمینه عدالت، باید تلاش کنیم، باید کار کنیم، باید از خدای متعال و از مردم عزیز عذرخواهی کنیم. در مورد عدالت مشکل داریم و ان شاء الله با همت مردان و زنان کارآمد و مؤمن، در این ناحیه هم پیشرفت خواهیم کرد اما در زمینه پیشرفت مادی انصافاً کارهای بسیار زیاد و بسیار مهمی انجام گرفته است».

این سخنان بازتاب زیادی در فضای سیاسی و عمومی کشور داشت و تفاسیر مختلفی از آن ارائه شد. در نهایت ایشان هم در دیدار نوروزی اول فروردین ۹۷ و هم در بیانیه چهل سالگی انقلاب اسلامی موسوم به «گام دوم انقلاب» به توضیح و تبیین بیشتر دیدگاه خود پرداختند. در حرم مطهر رضوی در اولین روز سال ۱۳۹۷، عقب‌ماندگی کشور در حوزه عدالت را در مقایسه با

تراز مطلوب مدنظر نظام اسلامی دانستند و نه مقایسه کشور با ابتدای انقلاب اسلامی:

«بنده در چند هفته قبل گفتم در بحث عدالت عقیبیم؛ عقیده من همین است، منتها دیگران بدخواهان. جور دیگری استفاده کردند؛ معنای این حرف را این قرار دادند که کشور در باب عدالت، هیچ حرکتی انجام نداده است؛ این خلاف واقع است. در باب عدالت کارهای بسیار زیادی انجام گرفته، کارهای بسیار خوبی انجام گرفته است، منتها این، آن عدالتی که ما دنبالش هستیم و آرزوی ملت مسلمان است نیست، با آن فاصله دارد؛ و الا اگر شما مقایسه کنید کشور ما را با دوران قبل از انقلاب یا با بسیاری از کشورهای دیگر، می بینید در اینجا فاصله طبقاتی کمتر است، توانایی های قشر ضعیف بیشتر است، عمومیت آموزش و پرورش و بهداشت و دیگر چیزها حتماً از بسیاری کشورهای دیگر بیشتر است».

در نهایت در بیانیه گام دوم انقلاب، یکی از برکات بزرگ انقلاب اسلامی را، سنگین کردن کفه عدالت در تقسیم امکانات عمومی کشور برشمردند و افزودند:

«نارضایتی این حقیر از کارکرد عدالت در کشور به دلیل آنکه این ارزش والا باید گوهر بی همتا بر تارک نظام جمهوری اسلامی باشد و هنوز نیست، نباید به این معنی گرفته شود که برای استقرار عدالت کار انجام نگرفته است. واقعیت آن است که دستاوردهای مبارزه با بی عدالتی در این چهار دهه، با هیچ دوره دیگر گذشته قابل مقایسه نیست. در رژیم طاغوت بیشترین خدمات و درآمدهای کشور در اختیار گروه کوچکی از پایتخت نشینان یا همسانان آنان در برخی دیگر از نقاط کشور بود. مردم بیشتر شهرها به ویژه مناطق دوردست و روستاها در آخر فهرست و غالباً محروم از نیازهای اولیه زیرساختی و خدمت رسانی بودند. جمهوری اسلامی در شمار موفق ترین حاکمیت های جهان در جابه جایی خدمت و ثروت از مرکز به همه جای کشور، از مناطق مرفه نشین شهرها به مناطق پایین دست آن بوده است. آمار بزرگ راه سازی و خانه سازی و ایجاد مراکز صنعتی و اصلاح امور کشاورزی و رساندن برق و آب و مراکز درمانی و واحدهای دانشگاهی و سد و نیروگاه و امثال آن به دورترین مناطق کشور، حقیقتاً افتخار آفرین است؛ بی شک این همه، نه در تبلیغات نارسای مسئولان انعکاس یافته و نه زبان بدخواهان خارجی و داخلی به آن اعتراف کرده است؛ ولی هست و حسنه ای برای مدیران جهادی و با اخلاص نزد خدا و خلق است. البته عدالت مورد انتظار در جمهوری اسلامی که مایل است پیرو حکومت علوی شناخته شود، بسی برتر از این ها

است و چشم امید برای اجرای آن به شما جوان‌ها است.»

هدف از طرح تفصیلی دیدگاه‌های رهبر معظم انقلاب در دو سال اخیر پیرامون عدالت اجتماعی، طرح این مسئله بود که در تحلیل و ارزشیابی وضع موجود از میزان و نحوه تحقق عدالت اجتماعی در کشور، نیازمند مطالعه و پژوهش متمرکز و به دور از سفید و سیاه‌های ژورنالیستی هستیم. نگاهی که شاید خاکستری باشد و تلاش دارد تا فراز و فرود تحقق عدالت اجتماعی را در کشور مورد واکاوی قرار دهد. اینکه جامعه ایرانی در دهه‌های گذشته در چه جهت‌هایی به سمت عدالت اجتماعی نزدیک شده و در چه محورها و بخش‌هایی، سکون داشته یا حتی عقب‌گرد داشته است.

آنچه به صورت قطعی قابل طرح است؛ آن است که ارزیابی اولیه و شهودی نشان می‌دهد شکاف میان وضع موجود با وضعیت آرمانی در یک نظام اسلامی، میزان قابل توجهی است. نکته‌ای که در جمع‌بندی رهبر انقلاب در بیانیه چهل‌مین سالگرد پیروزی انقلاب اسلامی نیز به آن اشاره کرده است:

«با این همه، این جانب به جوانان عزیزی که آینده کشور، چشم‌انتظار آن‌ها است صریحاً می‌گویم آنچه تاکنون شده با آنچه باید می‌شده و بشود، دارای فاصله‌ای ژرف است. در جمهوری اسلامی، دل‌های مسئولان به طور دائم باید برای رفع محرومیت‌ها بتپد و از شکاف‌های عمیق طبقاتی به شدت بیمناک باشد. در جمهوری اسلامی کسب ثروت نه تنها جرم نیست که مورد تشویق نیز هست، اما تبعیض در توزیع منابع عمومی و میدان دادن به ویژه‌خواری و مدارا با فریب‌گران اقتصادی که همه به بی‌عدالتی می‌انجامد، به شدت ممنوع است؛ همچنین غفلت از قشرهای نیازمند حمایت، به هیچ‌رو مورد قبول نیست. این سخنان در قالب سیاست‌ها و قوانین، بارها تکرار شده است ولی برای اجرای شایسته آن، چشم امید به شما جوان‌ها است؛ و اگر زمام‌داره بخش‌های گوناگون کشور به جوانان مؤمن و انقلابی و دانا و کاردان سپرده شود، این امید برآورده خواهد شد.»

هرگونه مداخله، خط‌مشی عمومی و قانون‌گذاری جهت اقامه و بسط عدالت اجتماعی در جامعه ایران معاصر، نیازمند شناخت، توصیف و ارزشیابی وضع موجود است. بدون تردید قضاوت‌ها در مورد میزان، قلمرو و گستره تحقق این اصل در جامعه امروز ما، به‌غایت متنوع است. چنانچه به پیوستاری در این زمینه قائل باشیم، در یک سوی این پیوستار جریان و افرادی با استناد به برخی آمارها و شاخص‌های موجود از عقب‌گرد کشور در مسئله عدالت اجتماعی در دهه‌های گذشته سخن می‌گویند و در سوی دیگر پیوستار، افرادی با نگاهی خوش‌بینانه از

پیشرفت‌های بزرگ در تحقق عدالت اجتماعی در کشور صحبت می‌کنند. هر قضاوت و ارزشیابی در مورد وضع کنونی عدالت اجتماعی، بر اساس معیارها و شاخص‌هایی صورت می‌پذیرد که گاه به صورت علمی و سازماندهی شده است و البته گاه به صورت معیارهای شهودی در اذهان تحلیل‌گران و تصمیم‌گیران حضور دارد. معیارهای شهودی نقشی بی‌بدیل در ادراک ما از وضع موجود دارند و به نوعی قابلیت بین‌الذنهانی و استفاده برای همه افراد را ندارند، بلکه برای هر فرد به شکل جداگانه مورد استفاده قرار می‌گیرد، اما باید تلاش کرد این معیارهای شهودی را نیز منضبط و در ذیل شاخص‌های منفرد و ترکیبی بین‌الذنهانی به کار گرفت تا ارزیابی ما از وضع موجود دارای کمترین انحراف باشد. نقش شاخص‌های ترکیبی به عنوان ابزار نوین حکمرانی در دنیای معاصر، توصیف وضع موجود با منظری است که طراحان شاخص‌ها مدنظر دارند. توصیف همه شاخص‌های طراحی‌شده در مورد عدالت اجتماعی (چه داخلی و چه خارجی) از وضع موجود، متضمن نوعی هنجار و براساس ارزش‌های خاصی است.^۱ تحلیل و مرور انتقادی این شاخص‌ها، مقوله‌ای مهم در ارزیابی وضع عدالت اجتماعی در کشور است چراکه این شاخص‌ها امروز ابزار تحلیل و ارزیابی ما از وضع کنونی عدالت در کشور هستند و به مثابه منظر و عینکی برای دیدن برخی واقعیت‌ها و ندیدن برخی واقعیت‌ها مورد استفاده قرار می‌گیرند.

تمامی عرصه‌های درگیر با حکمرانی یک جامعه، به نوعی درگیر اندازه و مقدار و ابزار سنجش‌اند. به خصوص در علم اقتصاد، شاخص‌سازی و سنجش‌های کیفی و کمی از مهم‌ترین و سخت‌ترین حوزه‌های تولید علم به شمار می‌رود.

تجربه ۷۰ سال برنامه‌ریزی اقتصادی در کشور و نتایج نه‌چندان چشمگیر آن در حوزه عدالت اجتماعی، ضرورت تجدیدنظر در راهبردها، اهداف، برنامه‌ها و روش‌های دستیابی به آن را دوچندان ساخته است. نبود شاخص‌ها و استانداردهای لازم برای شناخت وضعیت عادلانه در

۱. البته طراحان شاخص‌های ترکیبی معمولاً با چهره‌ای خلاف این تصور، معیارها و سنججه‌های خود را عرضه می‌کنند. به عنوان مثال این جملات ابتدایی شاخصی موسوم به «شاخص کشور خوب» یا «Good Country» است: «ما قضاوت‌های اخلاقی درباره کشورها نمی‌کنیم. آن چیزی که شاخص کشور خوب انجام می‌دهد، بسیار ساده‌تر از این است: اینکه هر کشور چقدر در بهتر شدن بشریت مشارکت داشته است. کشوری که اوضاع منافع مردم خودش را بدون اینکه آسیبی به منافع مردم کشور دیگر بزند، بهبود می‌بخشد» یا برخی پژوهش‌های داخلی که بیان داشته‌اند: «عدالت مقوله‌ای ارزشی است و از علوم اجتماعی و رشته اقتصاد، نمی‌توان انتظار تبیین آن را داشت» (Good Country Index, 2017).

سری‌های زمانی و همچنین ارزیابی پسینی تبعات و نتایج برنامه‌ها، سیاست‌ها و عملکردهای نهادها و ارگان‌های متولی و برآورد تحقق اهداف، از مسائل و چالش‌های پیش‌روی حوزه عدالت در کشور است چراکه شاخص معتبر، امکان قضاوت و سنجش عملکرد نظام برنامه‌ریزی را میسر می‌کند، همچنین طراحی‌های پیشینی، به منظور اعمال ایدئولوژی‌ها و ترسیم وضع مطلوب بدون دست‌یابی به شاخص‌هایی کارآمد و با قدرت روایی بالا میسر نیست.

متأسفانه در مراکز علمی و نهادهای تصمیم‌ساز و تصمیم‌گیر کشور، فعالیت علمی در باب شاخص‌سازی، اندازه‌گیری و اندازه‌شناسی^۱ حوزه عدالت به قدر لازم توسعه نیافته است. نگاهی به گستره مطالعات و پژوهش‌های انجام‌گرفته در سال‌های گذشته نشان از عدم توجه به مسئله طراحی شاخص‌های کمی و یا کیفی ترکیبی متناسب با مقتضیات بومی دارد. به عنوان مثال، سال‌هاست که شاخص ضریب جینی که صرفاً شاخصی ساده جهت سنجش نابرابری در مواقع خاص است، به عنوان شاخص عدالت بکار گرفته شده است.^۲

در طی سالیان گذشته، نقش پسینی و برآوردکننده شاخص‌های حوزه عدالت به صورت ناقص و غیر نظام‌مند مورد توجه قرار گرفته است اما متأسفانه نقش ثانویه شاخص‌های عدالت در اعمال ایدئولوژی‌ها و سیاست‌ها به شکل پیشینی، کاملاً مغفول مانده است. در حقیقت عینی‌ترین سنج‌ها نیز حاکی از داوری‌های ارزشی ذهنی راجع به این است که چه چیزی مهم است و چه چیزی مهم نیست و می‌توان گفت که با تغییر شاخص‌ها، ارزش‌ها و اولویت‌ها جابه‌جاشده و نگاه فرد به عالم تغییر می‌کند. از این جهت به نوعی می‌توان به نظریه‌پردازی عدالت به مثابه شاخص‌سازی آن نگریست و ارائه شاخص مناسب، به معنای ارائه نظریه مناسب است. به همین دلیل، تعیین متر عدالت، تعریف خود عدالت است. در حقیقت بسیاری از شاخص‌های جهانی برای تصمیم‌سازی وضع شده‌اند و نه تصمیم‌گیری بر مبنای آن‌ها.

با حرکت نهادهای بین‌المللی در طراحی و سنجش شاخص‌های ترکیبی به مثابه ابزارهای دقیق‌تر و کامل‌تر برای سنجش مسائل پیچیده اجتماعی از جمله عدالت، در ایران نیز با تأخیری چندساله، چند پژوهش محدود در این زمینه انجام‌گرفته است اما نتایج این پژوهش‌ها در ارزیابی وضعیت عدالت اجتماعی در ایران، نشان از وجود خلأها و تناقضات در مبانی و سازوکار طراحی شاخص ترکیبی عدالت اجتماعی دارد که ضرورت ورود جدی به حوزه طراحی شاخص ترکیبی

1. Metrology

۲. مشابه مشکل مزبور در ادبیات توسعه، مشکل شاخص‌سازی برای فقر است که دلالت‌ها و تجارب متناسب و قریبی را برای شاخص‌سازی در مسئله عدالت برای محققین می‌تواند داشته باشد.

عدالت اجتماعی را نمایان می‌سازد.

همچنین شاخص‌های ترکیبی به عنوان یک «فناوری نرم و هویت‌ساز در حکمرانی جهانی» مورد ملاحظه است که با ایجاد حس رقابت، رتبه‌بندی کشورها و ایجاد فشار اجتماعی و با اعمال قدرت از ورای کشورها، به کنشگران خاص اجازه می‌دهد تا برکنش مجموعه وسیعی از افراد مختلف و از نظر جغرافیایی پراکنده، تأثیر گذارد. در موضوعی حکمرانی شاخص‌ها، تعیین مسئول تنظیم شاخص‌های برنامه‌ریزی اجتماعی در کشور از اهمیت برخوردار است.

بر اساس این ضرورت، که شاخص‌های ترکیبی علاوه بر کارکرد اولیه خود در پایش روندها و سنجش میزان تحقق اهداف، کارکردی ثانویه در بسط عملیاتی یک الگوی هنجاری و ارزشی به عنوان یک ابزار حکمرانی جهانی دارند، نیاز است تا با نگاهی کلان به عرصه شاخص‌سازی، شاخص ترکیبی عدالت اجتماعی متناسب با اقتضانات اسلامی - ایرانی، مورد طراحی و سنجش قرار گیرد.

در ادامه این مسیر، در مورد ابعاد حکمرانی شاخص‌های ترکیبی، به مبانی نظری و روش‌شناسی (در سه ساحت مبادی نظری شاخص، ساخت شاخص و سنجش و برآورد شاخص ترکیبی) پژوهش پرداخته و از خلال آن با ارائه تصویری کلی از عملکرد جمهوری اسلامی ایران از ابتدای انقلاب اسلامی تا سال ۱۳۹۵ در حوزه عدالت، به طور مشخص به برآورد شاخص ترکیبی عدالت اجتماعی برای سال‌های ۱۳۹۵-۱۳۸۵ خواهیم پرداخت.

ذکر این نکته لازم به نظر می‌رسد که پژوهش حاضر مدعی برآورد و اندازه‌گیری وضعیت عدالت اجتماعی در ابعاد گوناگون (مفهوم چندبُعدی و پیچیده) برای یک بار برای همیشه نیست. فهم بشر از موضوع عدالت در طول تاریخ اندیشه، سیری تکاملی داشته است. از سوی دیگر طراحی سنجش‌ها و خط‌کش‌های برآورد عدالت اجتماعی به عنوان یک فناوری نیز کاملاً در طول تاریخ، بسط و توسعه یافته است. از این جهت در کتاب حاضر، دعوی پرداخت جامع‌ومانع عدالت اجتماعی در غایت مطلوب خود وجود ندارد؛ ضمن آنکه حوزه‌های نزدیک به عدالت اجتماعی، موضوع برآورد و سنجش نبوده است.

بر اساس این ساختار، کتاب حاضر مشتمل بر ۸ فصل است. در فصل اول تلاش شده است تا اهمیت شاخص‌های ترکیبی به عنوان یک ابزار حکمرانی مورد توجه قرار گیرد. شاخص‌های ترکیبی نقشی اساسی در تنظیمات جهانی در عصر حاضر ایفا می‌کند. فصل دوم و سوم، به معرفی شاخص‌های موجود در حوزه عدالت اجتماعی در یک معنای وسیع می‌پردازد و با ارائه طبقه‌بندی شش‌گانه از انواع شاخص‌ها در حوزه عدالت اجتماعی، در فصل سوم به صورت

اختصاصی شاخص‌های عدالت اجتماعی در ایران و جهان را معرفی و در برخی موارد نتایج آنها را عرضه می‌کند.

فصل چهارم؛ روایت مسیر طی شده در این پژوهش با همه فراز و فرودهای آن است. روایتی از تجربه‌های یک شاخص‌پژوهی بومی در شرایط کنونی کشور که به نظر می‌رسد برای پژوهشگران شاخص‌پژوهی، قابل استفاده باشد. در ضمن این تجربه‌نگاری، محدودیت‌ها و انتخاب‌های اصلی در فرآیند و روش پژوهش ذکر گردیده است.

هرگونه طراحی شاخص ترکیبی مستلزم وجود یک نظریه پشتیبان است. این مقوله در مورد مفهوم پیچیده و چندبُعدی عدالت اجتماعی دارای ضرورت مضاعف است. فصل پنجم به تقریری اجمالی از نظریه اسلامی عدالت اجتماعی اختصاص یافته است. البته این تقریر اجمالی بوده و با توجه به محدودیت ساختاری عرضه پژوهش، بیان تفصیلی آن به زودی در کتابی مجزا با عنوان «نظریه اسلامی عدالت اجتماعی» عرضه می‌گردد.

فصل ششم؛ ارائه نتایج سنجش و برآورد عدالت اجتماعی براساس شاخص طراحی شده در فصل پیشین است. در این فصل، روند کلی عدالت اجتماعی در جمهوری اسلامی ایران در بازه زمانی ۱۳۸۵-۱۳۹۵ ارائه شده است. این دهه دارای فراز و فرودهای مختلفی در بخش‌های گوناگون در حوزه عدالت اجتماعی بوده است که در این فصل به تفصیل به آن پرداخته شده است.

آنچه در امر شاخص‌پژوهی از اهمیت برخوردار است؛ نگاه فرآیندی، تدریجی و توسعه‌ای در امر ساخت و برآورد شاخص ترکیبی است. بدین جهت، در فصل هفتم، پیشنهادها و توصیه‌های پژوهشی برای گام‌های آتی در این حوزه به نظام تصمیم‌سازی و تصمیم‌گیری کشور و از همه مهم‌تر، جامعه علمی ارائه شده است.

در نهایت، فصل انتهایی اختصاص به ارزیابی از وضعیت عدالت اجتماعی در چهل سالگی انقلاب اسلامی دارد. در این فصل تلاش شده است، علی‌رغم همه محدودیت‌ها در وجود و دسترسی به داده‌های معتبر آماری، تحلیلی از روند تحقق عدالت اجتماعی در چهل سال گذشته ایران اسلامی عرضه گردد.

لازم به ذکر است، سایت هسته عدالت‌پژوهی مرکز رشد دانشگاه امام صادق (علیه‌السلام) به نشانی <http://qevam.rushd.ir> مشتمل بر بخشی با عنوان «رصدخانه عدالت اجتماعی» است که عهده‌دار تحلیل و به‌روزرسانی داده‌ها و پژوهش‌های مرتبط با این اثر در فضای مجازی است و از این جهت نوعی درگاه ارتباطی با خوانندگان اثر حاضر است که در آن نظرات و انتقادات شما نسبت به این کتاب در اختیار ما قرار می‌گیرد.

در پایان از مرکز رشد دانشگاه امام صادق (علیه السلام) و به طور خاص اعضای هسته عدالت پژوهی این مجموعه، مرکز پژوهش های مجلس شورای اسلامی و به طور خاص دفتر مطالعات اقتصادی به جهت همکاری در تدوین و آماده سازی این پژوهش سپاسگزاریم. از آقای دکتر سعید مسعودی پور نیز که در امر محاسبه و برآورد شاخص نهایی عدالت اجتماعی، نویسندگان را یاری رساندند؛ کمال تقدیر و تشکر را داریم. همچنین از آقای محمدصادق تراب زاده و آقای سیدعلیرضا سجادیه که با نظرات خود در بهبود و ارتقای نظری این اثریاری رسان ما بودند؛ سپاسگزاریم.